

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Мета статті полягає в актуалізації формування етичних засад професійної діяльності фахівця у взаємозв'язку з моральними якостями особистості. Автор статті акцентує увагу на тому, що професійно-етичні якості майбутніх фахівців, як стійкі утворення свідомості та поведінки, є результатом усвідомлення ними власних мотивів і цілей, враховуючи які, фахівець приймає рішення про відповідність і доцільність використання конкретних методів професійної діяльності, або виключення тих методів, які є неприпустимими.

Ключові слова: професійна етика, моральні якості особистості, етичні засади професійної діяльності, педагогічна мораль, етична свідомість.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні одним із першочергових завдань є формування моральних якостей як громадянина, так і професіонала. Система професійної підготовки фахівців має сформувати відповідальну, самодостатню, самостійну і творчу особистість, яка буде спроможною реалізувати власні життєві цінності. Водночас, в умовах сьогодення парадигма освіти набуває іншого змісту, оскільки гносеологічний підхід у навчанні змінюється на прагматичний, суть якого, у великій мірі, визначається ціннісним ставленням до життя. Відтак, домінуючу роль займають погляди прагматичної спрямованості, що пов'язані з необхідністю набуття молодого людиною такого практичного досвіду, який потрібен їй для повсякденного життєзабезпечення, майбутньої професійної діяльності, виконання соціальних ролей (дочки або сина, матері або батька, професіонала тощо) та деяких специфічних функцій, що залежать від наявних умов соціального середовища та впливають на свідомість і поведінку особистості тощо. Додамо, що соціальне середовище, як сукупність соціальних умов виховання, безпосередньо впливає на механізми його регулювання. При цьому, необхідність регулювання взаємин між людьми під час практичної діяльності, вимагає сформованості та дотримання фахівцями певних вимог і правил професійної етики, особливо тих, хто працює безпосередньо з людьми.

Важливо наголосити, що особливої актуальності набуває формування професійної етики у педагогів, соціальних педагогів, фахом яких є освітньо-виховна та соціально-педагогічна діяльність. Зокрема, основне завдання соціально-педагогічної діяльності полягає у налагодженні балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю та особистістю перед суспільством. Саме соціально-педагогічна діяльність спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її духовних і культурних потреб, тому нагально необхідними є вміння соціального педагога вчасно визначити соціальні проблеми та потреби молоді людини на різних рівнях: індивідуальному, міжособистісному і суспільному.

Мета статті – актуалізувати формування етичних засад професійної діяльності фахівця у взаємозв'язку з моральними якостями особистості.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Філософські засади професійної етики фахівця, співвідношення загальнолюдських і професійних компонентів моралі досліджували такі науковці як С. Архангельський, Н. Бенедиктов, В. Малахов, Є. Федоренко та ін.

Різні аспекти цієї проблеми протягом декількох останніх десятиліть вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Проблеми професійної етики були предметом досліджень у працях С. Александрової, О. Дробницького, Ю. Согомонова, а також зарубіжних фахівців: Р. Джорджа, Д. Культгена, Р. Хорна та ін. Посилену увагу до проблем формування професійно-етичних якостей фахівців, визначення провідних моральних якостей для успішного виконання певної професійної діяльності, зокрема, присвятили свої праці у галузі: педагогічної науки (В. Дьяконова, В. Єфімов, І. Колеснікова, О. Кутєєва, В. Марищук, Є. Сахарчук та ін.); психологічної (С. Делікатний, Д. Комісаренко, Е. Носенко та ін.). Особливості психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців були також предметом вивчення у працях В. Ананьєва, В. Дяченко, В. Семиченко та ін.; механізми та джерела професійної діяльності фахівця, їх взаємозв'язок з моральними якостями особистості досліджували Л. Божович, О. Леонтєв та ін. Структуру і зміст професійної культури фахівця розглядали: А. Амельченко, І. Зімня, О. Давидова, Н. Крилова, Г. Соколова та ін.

Дослідники О. Воронько, О. Денищик, С. Дубенко, О. Козієвська, Т. Чмут та ін. узагальнили низку наукових досліджень, у яких визначено принципи, завдання, сутність і основний зміст професійної етики фахівця. Натомість, Л. Миримський, М. Рудакевич та ін. працювали над виокремленням основних підходів для розробки програми етичної підготовки фахівців з вищою освітою. У результаті наукового пошуку дослідники (В. Бакуменко, З. Балук, В. Куценко, Є. Радугін та ін.) визначили основні моральні якості, що є найбільш важливими для підвищення рівня моральності. Суттєвий внесок у розробку

теоретичних і прикладних засад педагогічної моралі, вивчення рівня етичної свідомості і вдосконалення морально-етичних відносин між педагогами зробили В. Малахов, І. Писаренко, В. Чернокозова та ін.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Теоретичний аналіз наукового фонду, існуючого практичного досвіду зазначеної проблематики засвідчив, що у монографіях, дисертаціях та інших наукових працях науковці аргументовано висвітлювали проблеми: формування професійно-етичних якостей у майбутніх фахівців з вищою освітою; сутності моральних якостей, їх структури та інші аспекти. Проте, необхідність подальшого розгляду цієї проблематики існує. Нами актуалізується контекстність формування професійно-етичних якостей у майбутніх педагогів і соціальних педагогів, що потребує розширення діапазону науково-дослідницької діяльності, оскільки у традиційній освітній науці та практиці ця проблема ще є недостатньо розробленою.

Результати теоретичного дослідження. Вчені акцентують увагу на тому, що формування професійної етики фахівця (як відносно самостійного напрямку етики) започатковано у 80-і роки ХХ ст. Важливо зазначити, що саме пріоритетність розвитку особистості, виховання моральних якостей під час професійної підготовки фахівця, формування людини, здатної усвідомити мету професійної діяльності, своє місце і роль в контексті не лише вітчизняних, але й світових трансформацій не можна уявити без: базової світоглядної підготовки та оволодіння професійними знаннями як прикладного, так і фундаментального характеру; оволодіння засобами практичного застосування знань; засвоєння загальнолюдських етичних принципів та норм моралі; сформованості у фахівця належного рівня моральної культури та професійно-етичних якостей; спроможності відповідально і самостійно вирішувати професійні завдання в тому числі у нестандартних ситуаціях практичної діяльності тощо.

Як показало вивчення філософської та психолого-педагогічної літератури, науковці (Д. Дзвінчук, К. Луганський, В. Малахов, Н. Шувалов та ін.) працювали над визначенням базового підґрунтя провідних теоретичних засад для формування професійної етики фахівця як відносно самостійного напрямку етики; узагальнили деякі елементи, що складають структуру і зміст професійної етики: професійна честь (В. Вітольнік), етико-психологічні аспекти спілкування (В. Андросюк, О. Козієвська та ін.), моральна відповідальність (В. Радул, Н. Севостьянова та ін.); моральне самовиховання (Є. Сажнев та ін.) тощо [3].

На основі аналізу наукового фонду праць встановлено, що теоретичним підґрунтям для виникнення і формування моральних якостей особистості вважається концепція цілісного усвідомлено-емоційного засвоєння моральності, автором якої є Л. Рувинський. До того ж, науковці наголошують на тому, що професійно-етичні якості майбутніх фахівців, як стійкі соціально-психологічні утворення свідомості та поведінки особистості, є результатом усвідомлення і поєднання ними власної цільової та мотиваційної спрямованості орієнтацій. Враховуючи ці орієнтації, фахівець приймає рішення про відповідність і доцільність використання конкретних методів роботи або які є неприпустимими у його професійній діяльності. Зокрема, дослідники акцентують увагу на тому, що суть зовнішнього впливу на процес формування моральних якостей у майбутніх педагогів і соціальних педагогів полягає в комплексному поєднанні методів переконання з одночасним залученням фахівців до конкретної професійно-практичної діяльності в умовах навчальних закладів [1].

Доцільно зазначити й те, що формування професійно-етичних якостей є важливою складовою виховання основ моральної культури фахівців та підготовленості майбутніх педагогів до професійної діяльності. При цьому, моральну культуру ми розуміємо як свідоме продукування і засвоєння особистістю моральних норм, принципів, категорій на рівні власних переконань та їх практичне дотримання як звичних норм поведінки.

Практика свідчить, що своєрідна і неповторна людина є дзеркальним відображенням особливостей певного періоду часу, в якому вона живе, а також привласнених нею форм суспільної свідомості та культури. Саме людина сприймає, відчуває, розуміє, творить та описує навколишній світ категоріями тієї культури, до якої вона належить. Дійсно, своїм зовнішнім виглядом одягатися, манерами поведінки, особливостями вимови слів при спілкуванні, потребами, запитам та інтересами – майже кожна людина дуже схожа на своє найближче оточення, проте, помітно відрізняється як від попереднього, так і від наступного покоління, оскільки має ознаки саме свого суспільства. Показово, що навіть за фотокартками з великою вірогідністю можна визначити період часу, коли жили зображені на цій світлинці люди.

Зазначене вище, насамперед, стосується моральної культури особистості. Засвоєння моральних норм і принципів особистістю означає не лише наявність уявлень, знань і переконань про загальноприйнятні форми поведінки, добро і зло, норми, принципи, ідеали, але й їх практично-усвідомлене застосування у буденних думках, поглядах, поясненнях, висновках; реальне втілення у вчинках і діях переважної більшості людей при повсякденній життєдіяльності.

До того ж, вивчення даної тематики показало, що цілеспрямоване формування професійно-етичних якостей впливає не лише на позитивну зміну моральної свідомості фахівця, але й сприяє перетворенню морально-етичних знань у його особисті переконання, а відтак, створює умови для бажаної морально-психологічної атмосфери, яка служить підґрунтям для регулювання і корекції поведінки вихованців та здійснення високоморальних вчинків [1].

Результати експериментального дослідження виявили позитивний вплив методики формування етичних якостей у майбутніх фахівців на їхню мотиваційну сферу і ставлення до майбутньої професійної діяльності. Зокрема, загальний індекс задоволеності професією підвищився у студентів експериментальної групи з 0,76 до 0,89, натомість у студентів контрольної групи цей показник

залишився без змін. До того ж, уточнення причин підвищення індексу задоволеності професією в експериментальній групі засвідчило, що суттєві зміни відбулися за рахунок таких показників як: «робота відповідає моєму характеру» з 0,27 до 0,51; «особиста впевненість у наявності спроможності саме до цієї професії» з 0,56 до 0,71; «можливість працювати і спілкуватися з людьми» з 0,57 до 0,68. Водночас, у контрольній групі зміни зазначених показників були неістотними.

Додамо, що цілеспрямоване формування професійно-етичних якостей впливає не тільки на моральну свідомість фахівців, але й сприяє усвідомленому підвищенню рівня розуміння їхньої суспільної значущості та об'єктивної необхідності формування; створює таку морально-психологічну атмосферу у соціально-виховному середовищі, що позитивно впливає на свідомість особистості та її поведінку з метою формування певних якостей, переконань, ціннісних орієнтацій та потреб. До того ж, міжособистісна взаємодія у соціально-виховному середовищі закладу освіти надає соціальним відносинам можливість виховання стійкості характеру; сприяє виявленню проблем і потреб, регулюванню поведінки, визначенню факторів соціалізації, створенню умов для їх застосування з конкретною метою, провідною із яких є розвиток потенціалу і можливостей особистості та задоволення її потреб [4].

Проте, можливості особистості є потенційними, а тому, щоб вони стали актуальними та дієвими, необхідно допомогти молодій людині в осмисленні середовища її життєдіяльності та свого «Я», що володіє внутрішнім світом. При цьому суттєве значення має те, що провідним об'єктом осмислення є саме соціальні відносини, вироблені людством протягом тривалого часу розвитку цивілізації. Так, перебуваючи на екскурсії в музеї, студенти виявляють своє ставлення до минулого України, її поступального прогресу; натомість, під час педагогічної практики у школі, студенти, спостерігаючи за учнями, виявляють: як учні ставляться до природи, землі, праці, людини, знань тощо.

На нашу думку, найбільш значущими для людського життя є відносини до людини, життя, суспільства, праці, пізнання, до самої себе. Відтак, для того, щоб вихованець навчився встановлювати відносини, то педагог (соціальний педагог) повинен допомогти йому відчути, осмислити та оцінити зв'язок власного «Я» з об'єктом дійсності, усвідомити його смисл для власного життя. Саме факт практичної сформованості важливих для людського життя відносин, ствердження власної позиції, ціннісних орієнтацій і означає навчити вихованця гідно і повноцінно жити та самостійно забезпечувати власну життєдіяльність.

Важливо конкретизувати, що залежно від сфери відносин між людьми (сімейна, професійна, міжособистісна, міжнародна тощо) моральні норми об'єднуються в групи і регулюються вихідним началом конкретної сфери – моральними принципами. Так, у педагогічному колективі норми взаємин регулюються принципами гуманізму, демократизму, справедливості, гідності, порядності, чесності, доброти, працелюбності та передбачають формування у вихованців аналогічних принципів загальнолюдської моралі: справедливості, доброти, гідності, обов'язку, честі, працелюбності, патріотизму та інших добродійностей на національній основі. Натомість, між представниками різних національностей стверджуються принципи взаємоповаги, толерантності, гуманності, партнерства, взаємодопомоги, тактовності, гостинності тощо [5].

Науковці наголошують, що моральний розвиток особистості проходить три стадії. Так, на доморальному рівні дитина виконує вимоги старших, оскільки боїться покарання. На другому, конвенційному рівні, дотримання норм моралі визначається мірою намагання належати якійсь групі для того, щоб відповідати їхнім вимогам з метою самозбереження. Натомість, на третьому рівні морального розвитку – автономному – людина свідомо обирає певні норми моральної поведінки, оскільки переконана, що їй необхідно жити відповідно до норм, які вона сама добровільно обрала [5].

Результати проведеного дослідження щодо значущості формування етичних засад професійної діяльності фахівця у взаємозв'язку з моральними якостями особистості, досвід практичної діяльності педагогів і соціальних педагогів – свідчать про необхідність проведення морально-етичної підготовки фахівців. На нашу думку, оптимальним варіантом етичної підготовки можна вважати такий стан, коли увага концентрується на трьох основних аспектах: 1) реальне усвідомлення значущості етичних засад для позитивного розвитку особистості; 2) усвідомлене розуміння і сприйняття етичних засад соціального середовища, в якому перебуває людина; 3) необхідність практичного розкриття можливостей для формування етичних засад як особистості, так і професійної діяльності.

Закцентуємо увагу й на тому, що звернення до етичних засад, принципів, правил зумовлено природною потенційною акумуляцією моральних якостей у самій людині, які вона постійно розвиває, збагачує, вдосконалює. Отож, усвідомлюючи етичні принципи поведінки власного життя, сприймаючи моральне життя інших людей, можна пересвідчитися в необхідності та значущості формування етичних засад професійної діяльності фахівця у взаємозв'язку з моральними якостями особистості.

Педагогічна освіта України в XXI ст., серед провідних завдань вбачає: всебічний розвиток людської особистості, формування в людині людських якостей, здатність сприймати та оцінювати власні дії, вчинки, поведінку, враховуючи вимоги морально-етичних принципів. Ми поділяємо точку зору Н. Мойсеюк, яка вважає, що саме реалізація цих завдань, як особливих цінностей, є найважливішою умовою входження людини у гуманітарний контекст світової цивілізації, власного соціального успіху, реалізації можливостей і творчих здібностей на благо суспільного розвитку країни [2]. Це означає, що людина вільна у виборі норм поведінки, а тому повинна відповідати за свій вибір.

На нашу думку, для реального забезпечення професійної діяльності, що спрямована на формування етичних засад, педагог повинен прагнути до усвідомлення етичних принципів взаємодії з

вихованцями. Відтак, педагог має спонукати вихованців до активного міжособистісного зв'язку; створювати сприятливі умови оточуючого середовища, які створювали б умови для фізичного, морального та інтелектуального збагачення, на подальший розвиток і самовдосконалення. Проте, саме по собі соціальне середовище, в якому будуть перебувати вихованці, не зможе створити умови та забезпечити зазначений зв'язок, оскільки мають бути: адекватні дії з боку вихованців, зміна їхнього ставлення до етичних проявів між собою та оточуючими людьми тощо.

Важливим аргументом є усвідомлення молодою людиною процесів і результатів діяльності, що спрямовані на вдосконалення етичних засад повсякденного життя, привнесення у його зміст необхідних проявів етики. Отож, навчальна діяльність у школі повинна бути не лише цікавою за змістом, але й привабливою, здатною викликати у вихованців захоплення, позитивні емоції тощо. До того ж, аналогічно мають вирішуватися питання організації змістовного дозвілля молоді, створення умов для її творчості тощо. Для цього педагоги, соціальні педагоги мають бути готовими до усвідомлення етичного змісту різних видів і напрямків діяльності з підлітками та молоддю.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, зазначимо: педагогічна етика розглядає контекст провідних етичних категорій, принципів педагогічної моралі та моральних цінностей, що є своєрідною оцінкою життєвих явищ, моральних чеснот і вчинків людей; вивчає специфічні особливості педагогічної моралі; з'ясовує умови реалізації загальних принципів моральності педагогічної праці; конкретизує і розкриває сутність її функцій тощо. На основі вивчення засад педагогічної етики проводиться аналіз педагогічного процесу, як системи моральних відносин між його учасниками, необхідний для вдосконалення.

Перспективи подальшого розгляду вбачаємо у формуванні етичної компетентності педагога, що є невід'ємною складовою його фахової компетентності та актуальним завданням професійного самовдосконалення.

Використані джерела

1. Васянович Г. Педагогічна етика: Навч. посібник. / Г. Васянович. – Львів, 2005. – С. 23-44.
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. посібник. / Н.Є. Мойсеюк – К., 2007. – С. 9.
3. Петренко Н. В. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки [Текст] : автореф. .. канд. пед. наук, спец.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Петренко Н. В. – Хмельницький : Хмельницький нац. ун-т, 2011. – 20 с.
4. Сабат Н. Етика спілкування соціального педагога з різними категоріями клієнтів / Н. Сабат // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці: Зб. наук. праць. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 324–330.
5. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посібник / Л. Л. Хоружа. – К.: Академвидав, 2012. – 208 с.

Chubuk R. V.

ETHICAL BASIS OF THE MODERN SPECIALIST'S PROFESSIONAL ACTIVITY

The acute problem of nowadays is the formation of professional ethics of people whose specialty involves educational and social-pedagogical activity. We talk about teachers, tutors, and social educators. Socio-pedagogical activity is aimed at creating favorable conditions for socialization, comprehensive development of personality, satisfaction of its spiritual and cultural needs. Forming high moral qualities and establishing the priority of personal development are the main directions of the modern specialist's professional training. Higher educational establishments should provide a future specialist with courses resulting in formation capability to understand the purpose of professional activity, its place and role in the context of domestic and world transformations, basic ideological training and mastery of professional knowledge both applied and fundamental; mastering the means of practical application of knowledge; the assimilation of universal human ethical principles and norms of morality; forming a proper level of moral culture and professional and ethical qualities; the ability to responsibly and independently solve professional tasks, including in non-standard situations of practical activity.

The purpose of the paper is to emphasize necessity of forming moral and ethical foundations of a specialist's professional activity. The assimilation of moral norms and principles means not only the presence of ideas, knowledge and beliefs about the accepted forms of behavior, but also their practical and conscious application in everyday thoughts, views, and explanations; implementation in actions and practicing them in everyday life by the overwhelming majority of people. An important argument is a young person's awareness of the processes and outcomes of activity aimed at improving the ethical foundations of everyday life, bringing the necessary manifestations of ethics to its content.

Realizing the ethical principles in conducting your own life, perceiving the moral life of other people, you become convinced of the necessity and significance of forming the ethical foundations of a specialist's professional activity connected with moral qualities of an individual.

Key words: professional ethics, individual moral qualities, ethic principles of professional activity, pedagogical morality, ethical consciousness.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2017 р.